

O

ع ا

ODA

Osmanlı askerî teşkilâtında yeniçeri ortalarına verilen ad.

Eski Türkçe'de "keçeden yapılma kubeli çadır" mânasına gelen **otağ** kelimesinden geldiği düşünülen oda, Osmanlı askerî terminolojisinde yeniçeri ortasını ya da yeniçeri ortasının kaldığı kışlayı ifade eder. Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundan sonra yeniçeriler için ilk düzenli odaların Edirne'de inşa edildiği tahmin edilir. Edirne'nin fethinin ardından Eski Saray'ın bulunduğu tepenin kuzeybatı eteklerinde sonradan Yeniçeri Meydanı diye anılacak olan alanın yanına yapılan odalar başşehirin İstanbul'a taşınmasının ardından da kullanılmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Macaristan'a ve Orta Avrupa'ya yapılan seferler için Eski Saray ile birlikte tamir edilen odalar, bu devirden sonra büyük ihtimalle sadece ordunun kışları Edirne'de geçirmesi durumunda dönemlik olarak kullanıldığından ihmal edilmiş, XVII. yüzyılın ikinci yarısında tamamen harabe durumuna gelmiştir (Evliya Çelebi, III, 429, 456).

İstanbul'un fethinin hemen ardından Fâti̇h Sultan Mehmed'in, sonradan Şehzadebaşı diye anılacak mahalde ve Aksaray semtinde iki adet kışla kompleksini yaptırmaya başladığı bilinmektedir. Bunlardan Şehzadebaşı'nda olan kışlaların inşası daha önce bitirildiği için buraya Eski Odalar, Aksaray'daki kışla kompleksine de Yeni Odalar denmiştir. *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da kışlaların yapılacağı yerlerin seçimi, fetih sırasında buraların yeniçeriler tarafından ganimet olarak el konulan alanlar olmasına bağlanır. Buna göre, İstanbul'un fethinde Vezir Mahmud Paşa ile Unkapanı tarafından şehre giren yeniçeriler bayraklarını Eski Odalar'ın yapılacağı yere dikerken yeniçeri ağası ile birlikte şehre giren yeniçeriler de bayraklarını Yeni Odalar'ın bulunduğu yere dikmişlerdi. Odaların inşası tamamlanınca bunların yeniçeri ortalarına dağıtımını bir kavgaya sebebiyet vermemek için "seğirdim" usulüyle yapılmıştı. Her ortadan birer yeniçeri seçilerek bunlar bir yarışma ile odalara doğru koşturulmuş ve ilk olarak varılan

yerre göre bir dağıtım yapılmıştır (*Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, s. 217).

İlk zamanlar şehirden tecrit edilmediği anlaşılan yeniçeri odalarında baş gösteren uygunsuzluklar üzerine hem Eski Odalar'ın hem Yeni Odalar'ın etrafına duvar çekildi ve giriş çıkışlar belirli kapılardan yapılmaya başlandı. Kapıların korunması için her kapının yakınındaki kışlada oturan orta görevlendirildi. Bundan dolayı kapılar belgelerde bu yeniçeri ortalarının adıyla anılır. Yeni Odalar'ın dışarı ile olan bağlantısı yedi ana giriş kapısından sağlanmaktaydı. Bunlar 56. Cemaat Kapısı (Solaklar Kapısı), 73. Cemaat Kapısı (Karaköy Kapısı), 13. Cemaat Kapısı (Âdet Kapısı), 70. Cemaat Kapısı (Meydan Kapısı), 2. Ağa Bölüğü Kapısı, 52. Cemaat Kapısı ve 57. Cemaat Kapısı'ydı. 70. Cemaat Kapısı kışlaların Etmeydanı'na açılan kapısıydı. Etmeydanı'na dışarıdan giriş Etmeydanı Kapısı diye adlandırılan ana kapıdan yapılmaktaydı. Eski Odalar'da ise üç adet ana giriş kapısı vardı, bunlar 44 Kapısı, 61 Kapısı ve Meyyit Kapısı diye meşhurdu. Çukurçeşme tarafına açılan 44 Kapısı'nı 44. Ağa Bölüğü, Şehzade Camii tarafındaki 61 Kapısı'nı 61. Cemaat, Bukalı / Bukağılı Dede Türbesi tarafındaki Meyyit Kapısı'nı ise 95. Cemaat beklemekteydi.

Kanûnî Sultan Süleyman döneminde kışlalar yeniden kapsamlı bir inşa ve tamir süreci geçirdi. Bu sebeple bazı yazarlar Yeni Odalar'ın Kanûnî devrinde yapıldığı fikrine kapılmışlardır. Yine Kanûnî döneminde Şehzade Camii'nin yapımı sırasında Eski Odalar'ın bulunduğu kışlalardan bazıları camiye yer açmak için Yeni Odalar'a nakledildi. Yeni Odalar'ın önündeki Etmeydanı'nda ok ve tüfek tâlimi için inşa edilen Tâlimhâne'nin sovrulluluğu 54. Ağa Bölüğü'ne verilince aslında Eski Odalar'da bulunan bu ortanın kışlası da Tâlimhâne'nin yanına taşındı. Böylece yalnız 54. Ağa Bölüğü'nün oda-

sı, diğer ortaların odaları ile birlikte kışla kompleksi içinde değil Etmeydanı'na inşa edilmişti. Bu düzenlemelerden sonra Eski Odalar'da yedisi cemaat, on dokuzu ağa bölüğü kışlası yirmi altı adet kışla kaldı. Yeni Odalar'daki kışla sayısı doksan üçü cemaat, kırk ikisi ağa bölüğü, otuz dördü sekban bölüğü ve dördü solakların düzen odaları olmak üzere 173'e çıktı (BA, Cevdet-Askerî, nr. 32376). Yine Eski Odalar'da yeniçeri kışlalarına bitişik acemi oğlanları odaları, hamam, bir fodula fırını ve bu na bitişik tulumbacılar a ait bir kışla vardı (BA, Cevdet-Askerî, nr. 34258).

Özellikle XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyılın başlarında yeniçeri odalarının tamiri ve yeniden inşası sebebiyle hazırlanan keşif defterlerinden yapıları hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Ancak genelde önceki planlara uygun biçimde inşa edilen ya da yenilenen bu odaların eski devirdeki odalarla ne kadar benzerlik gösterdiği belli değildir. Reşat Ekrem Koçu ilk dönem kışlalarının kâğır olarak yapıldığını, ancak 915'te (1509) Bayezid döneminde gerçekleşen ve "küçük kıyamet" diye adlandırılan depremde yıkıldıktan sonra ahşapla inşa edilmeye başladıklarını iddia etse de (*Yeniçeriler*, s. 84) bunun için bir kaynak göstermemektedir. Yine Matrakçı Nasuh'un İstanbul minyatüründe Fâti̇h Camii'nin alt tarafında resmedilen tek katlı medrese odası tarzı binalar kümesinin Yeni Odalar olduğu iddia edilmiştir (Ünver, s. 6). Keşif defterlerinden anlaşıldığına göre son dönemdeki yeniçeri odaları taş temel üzerine ahşap olarak iki, üç ya da dört katlı inşa edilmekteydi ve odaların kapladığı alan ise yeniçeri ortalarının mevcuduna göre belirlenmekteydi. Meselâ sekban bölüklerine ait odaların kapladığı alan cemaat ve ağa bölüklerinin odalarının kapladığı alandan daha küçüktü. Yine yeniçeri ortaları arasında mevcudu en fazla ortalarından biri olan 64. Cemaat'in kışlası, hem kapladığı alan açısından hem de müstakil iki katlı mutfak binası diğer müstakilatlarıyla beraber kendi içinde bir binalar kompleksi özelliğini taşıyordu (BA, D.BŞM.d. nr. 8224).

İki katlı tipik bir yeniçeri odasında ilk katta meydan da denen orta sofa, mutfak, kiler, aşçı usta odası ile kamara ismi verilen karakullukçu odaları ve nefes-

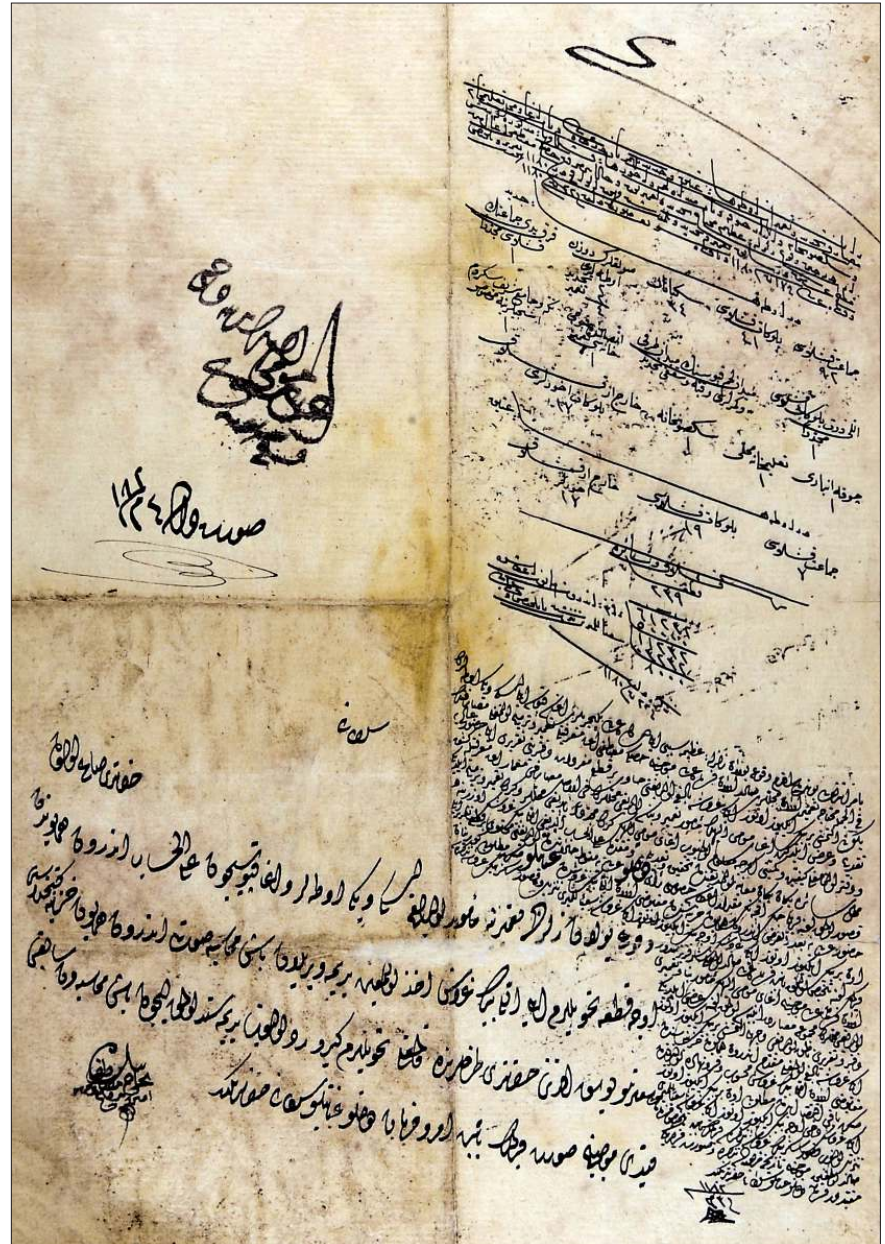
rat koğuşları yer almaktaydı. İkinci katta ortada bir divanhâne, divanhänenin bir yanında zâbitan odası (odabaşı odası) ve diğer yanında sergi odası vardı (BA, KK.d., nr. 6623; BA, Cevdet-Askerî, nr. 5751; BA, D.BŞM.BNE.d, nr. 16103). Ancak bu odaların sayısı ve dağılımı kışlalara göre değişim göstermekteydi. Bazı kışlalarda ortanın bütün zâbitleri için özel oda ve bölmeler bulunmaktaydı (vekilharç odası, müteveli odası, birinci eski odası gibi). Yine bazı odalarda civelek odası, namazgâh sofası gibi bölümler mevcuttu (BA, D.BŞM.d., nr. 7801, 8224). Kışlalar genellikle turre saçak denilen saçaklarla çevrelenmişti. Her kışlanın kendine ait bir avlusu, bunun ortasında bahçesi vardı ve bu avluya büyük bir ana kapıdan girilmekteydi. Zaman içinde mermer söve ve kemerli olarak görkemli biçimde inşa edilen ana kapıların iç kısmında nöbetçiler için "nişimlenler" bulunmaktaydı. Avlu mahallinde genellikle ana kapının yanında çamaşırhane, helâlar, kömürlük ve odunluk vardı. Kışlasına göre avlunun içindeki bahçede havuz, çardak, asmalık ya da şadırvan gibi yapılar da mevcuttu. Yeni Odalar ve Eski Odalar'daki su tesisatı kışladaki yaşamı kolaylaştıran belli bir konfor sağlamaktaydı. Kaynaklardan, Fâtihten Sultan Mehmed döneminde kışlaların su ihtiyacı için yapılan havuz ve sarnıçların Kanûnî Sultan Süleyman dönemine gelindiğinde yetersiz kalmaya başladığı, bu sebeple kışlalara su yolları ile su getirildiği anlaşılmaktadır. Yine Kanûnî döneminde kışlaların lağım sistemlerinin kâgir olarak yenilediği belirtilmektedir (Akgündüz, IX, 374). Fâtihten Camii'nin üzerinde yer aldığı tepenin etekleriyle Bayrampaşa deresinin geçtiği vadiye inşa edilen kışlaların yağmur ve eriyen kar sularının yol açacağı sellerden korunabilmesi için bu lağım lar büyük önem taşımaktaydı. Hem bu sebepten hem de yakınındaki Bayrampaşa deresi yüzünden zamanında bu bölge çok makbul görülen bir yer değildi (BA, HH, nr. 294/17489).

Yeni Odalar'ın içinde yeniçeriler bakımından önemli bir toplanma noktası teşkil eden Orta Cami, Kanûnî döneminde kışlalarda yapılan geniş çaplı tamirat ve yenilenme sırasında Makbul (Maktul) İbrâhim Paşa tarafından inşa ettirilmişti. Cami 13. Cemaat Kışlası'nın yerine kışlaların ortasında Tekke Meydanı da denilen meydana yapılmıştı (*Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, s. 219). Ancak daha II. Bayezid döneminde kışlalar içinde tezyin edilmiş bir mescidden bahsedildiği düşünülürse (Hadîdî, s. 371) Orta Cami'nin tarihinin daha eskile-

re gittiği söylenebilir. Orta Cami dışında Yeni Odalar'ın önündeki Etmeydanı'nda bulunan ve ilk defa Fâtihten Sultan Mehmed tarafından seğirdim aşçıları için yaptırılmış olan Tekke Camii (Etmeydanı Mescidi) denilen bir cami daha vardı. Yüzyıllar boyunca İstanbul'da meydana gelen yangın ve deprem felâketleri yeniçeri odalarını da etkilemiş, hem Yeni Odalar hem Eski Odalar önemli zarar görmüştür. Özellikle büyük yangınlar sonrası odalar kısmen ya da tamamen yeniden inşa edilmiştir.

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı sırasında II. Mahmud'a sadık ordu kuvvetleri tarafından top ateşi ve kundaklama ile yakılan Yeni Odalar ve sonradan yıktırılan Eski Odalar'ın enkazı kaldırıldıktan sonra arsaları çeşitli vakıflara devredilerek üzerlerinde ev, dükkân ve bostanlar yapılmasına izin verilmiştir. Yeni Odalar'ın bulunduğu yere, ocağın kaldırılışında "livâ-yi saâdet" in Sultan Ahmed Camii'ne getirilmesinin önemli rol oynadığı inancı ile Ahmediye ismi verilmiş, buradaki arsa

1182 (1768) yılına ait bir takirde Eski Odalar ve Yeni Odalar'daki kışlaların sayısını gösteren derkenar (CAS, nr. 32376)

Sultan Ahmed vakfına tahsis edilmiştir. Eski Odalar'ın bulunduğu alana ise Fevziye ismi verilerek Bâbü'lî'nin yeniden inşası ve genişletilmesi sırasında bazı vakıflardan alınan arsalar karşılık olarak Haremeyn-i şerifeyn evkafına devredilmiştir. Ayrıca yeniçeriler ve kahvehaneler arasındaki yakın ilişki düşünülerek bu iki mahalde kahvehane açılması yasaklanmıştır (BA, HH, nr. 294/17489).

BİBLİYOGRAFYA :

Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri, tür.yer.; Hadîdî, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 371; *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 134; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 429, 456; Hezârfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-beyân fi Kavânin-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlğürel), Ankara 1998, tür.yer.; Râşid, *Târih*, III, 5, 100; *İsâzâde Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, s. 65; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârîh* (Aktepe), I-II/A, tür.yer.; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, tür.yer.; a.mlf., *Mecmûa-i Tevârîh* (haz. Fahri Ç. Derin – Vâhid Çabuk), İstanbul 1985, s. 205; Cevad Paşa, *Târih-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1299, I, 29-32; [Süheyl Ünver], *Şehârimîze Ait Vesikalar-dan: Yeniçeri Kışlaları*, İstanbul 1929; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, tür.yer.; Reşad Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, İstanbul 1964, s. 84; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1996, IX, tür.yer.; Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânin-i Osmânî ve Râbita-i Âsîtâne", *TED*, sy. 14 (1994), s. 9-35; Abdülkadir Özcan, "Etmey-danı", *DİA*, XI, 497-498; Tuğba Erzinan, "Orta Cami", a.e., XXXIII, 399-400.

MEHMET MERT SUNAR

OĞUZNÂME

Oğuz Türkleri'nin
menkıbevi tarihini konu alan
destanların ortak adı.

Türkler'in tarihi, devletçiliği, yönetim sistemi, dünya görüşü ve estetik zevkleri hakkında değerli bir kaynak olup özellikle sosyal-siyasal, tarihî-mitolojik, dinî-felsefî görüşleri, epik ve bedîî düşünceleri yansıtan örnekler içeren bir eserdir. Aslında Oğuznâme ismi geniş anlamda Oğuzlar'ın kozmik menşe, takvim ve köken mitleri, destanları, şiir parçaları, rivayetleri, atasözleri, soy kökleri ve ortaya çıkmalarıyla ilgili sözlü ve yazılı metinler topluluğunu ifade eder. Bunlar, hem konar göçer hem de yarı yerleşik Türk kavimleri arasında millî ruhu yüceltmede büyük rol oynamıştır. Kökü efsanevi Oğuz soyu ile ilgili olan sözlü örnekler ilk zamanlarda Oğuz Türkleri'nin yazılmamış kanunlarını meydana getirmekteydi. Bunu tarihî-kronolojik Oğuznâme yazarları da (Reşîdüddin Fazlullah, Yazıcıoğlu Ali, Ebû Bekr-i Tihârî,

Ebülgazi Bahadır Han, Salır Baba, Hâfız Teniş Buhârî) kaydetmiştir. Bu anlamda Oğuznâmeler uzun süre halkın kahramanlık tarihi gibi canlı şekilde yaşamış, ancak Oğuz birliğinin dağılması, konar göçerlikten yerleşik hayata geçilmesi sonucunda unutulmaya yüz tutmuştur.

Sayıları otuz kadar olan Oğuznâmeler, Türk cihan devleti ülküsü ve dünyayı yönetme düşüncesi hakkında o zamanki tarihî eserlerin, yazılı kaynakların verdiği mâlûmattan daha ayrıntılı ve dolgun bilgiler içermektedir. Oğuznâme'de Türk boylarının orduda yerleşim yapısı, damgaları, şölende aldıkları ülüşler, divandaki mevki-leri yer almıştır ve bunlar milâttan önceki ve sonraki tarihî kaynakları tamamlayıcı niteliktedir. Oğuznâme sözlü tarih olup tarihî hâfızanın kodları ve Oğuzlar'ın şeceresi hakkında ilk elden bilgi vermektedir. Yazılı Oğuznâme'nin ortaya çıkışı İslâm dünyasında Türkler'in ve özellikle Oğuzlar'ın (Gazneliler, Selçuklular, Hârizmşahlar), aynı zamanda Karluklar'ın (Karahanlılar), Kıpçaklar'ın (Mısır Memlûkleri) hâkim mevki-leri çıkmasıyla alakalıdır.

Oğuz Kağan'dan, evlâtlarından bahseden iki yazılı destanla (*Oğuz Kağan* ve *Kitâb-ı Dedem Korkud alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*) atasözleri (*Hâzihi'r-risâle min kelimâti Oğuznâme el-meşhûr bi-"Atalar Sözi"* ve *Emsâli-Mehemedeli*), anonim Oğuz şiirleri ve Oğuznâme'nin Unzüköprü varyantı, başta Dana Ata ve Andelib'in mesnevileri olmak üzere aynı zamanda yirmiden fazla salnâme günümüze ulaşmıştır. Oğuznâme adı altında toplanan örnekler belirli türlerde (destan, atasözleri, rivayet), şekillerde (epik, tarihî, edebî) ve dillerde (Çin, Arap, Fars, Türk) mevcuttur. Bilhassa tarihî-kronolojik salnâmelerin ilk defa Çin dilinde yazıldığı bilinmektedir. Meşhur Çin tarihçisi Sîma Tsyan'ın salnâmesi buna örnek teşkil edebilir. Tarihî Oğuznâme'nin doğu varyantı olan Çin yıllıkları, Hun Devleti'nin idarî-inzibatî yapısı hakkında verdiği bilgilerle batı varyantını tamamlar. Daha sonra Arapça, Farsça yazılmış çok sayıda tarih eserinin ön kısmında Oğuzlar'ın tarihi hakkında bilgi aktarması âdeti gelenek haline almıştır. Türkçe yazılan Oğuznâmeler geç bir tarihte XV. yüzyılda ortaya çıkmış ve bir Oğuznâmecilik geleneği meydana gelmiştir. Ancak Oğuznâme'yi Oğuzlar'ın tarihi olarak yazma işi herhalde daha erken bir zamanda V. yüzyılda başlamış ve yaygın biçimini XV-XVI. yüzyıllarda almıştır. Yazılı Oğuznâme tarihî bilincin ürünü olup Türk boylarının tarihî gelişimini ve hükümdarların şecerelerini yazmak için

oluşturulmuştur. Yazılı Oğuznâme metinleri genel anlamda sözlü gelenekten tam kopmasa da bir tarih yazma faaliyetidir, en önemlisi de buradaki düşünce destanı olmasının ötesinde tarihî bir özellik taşır. İslâmiyet'ten sonra Oğuznâmeler, Türkmenliğin güçlendiği dönemlerde yazılmaya başlanmıştır ve bunlarda Oğuz'un sa-vaşçılığı onun dini yayan bir veli olmasıyla birleştirilmiştir.

Oğuznâme'nin hem epik hem tarihî varyantları sözlü kaynaklardan beslendiği için motif yakınlığı ve olay örgüsündeki benzerlik çok güçlüdür. Tarihî-kronolojik müs-lüman Oğuznâmeler'inden en meşhurları olan Reşîdüddin Fazlullah'ın *Câmi'u't-tevârîh*'indeki "Târih-i Oğuz u Türkân" (XIV. yüzyıl), Yazıcıoğlu Ali'nin *Târih-i Âl-i Selçûk* (XV. yüzyıl), Tebrizli Mahmudoğlu Hasan Bayatlı'nın *Câm-ı Cem-âyîn* (XV. yüzyıl), Ebû Bekr-i Tihârî'nin *Kitâb-ı Di-yarberkriyye* (XV. yüzyıl), Enverî'nin *Düs-tûrnâme* (XV. yüzyıl), Mîrhând'ın *Ravzâ-tü's-safâ* (XV. yüzyıl), Hândmîr'in *Hulâ-satü'l-ağbâr* (XVI. yüzyıl), Bayburtlu Osman'ın *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân* (XVI. yüzyıl) ve Lokman b. Hüseyin'in *Oğuznâme'si* (XVI. yüzyıl), Hâfız Teniş Buhârî'nin *Şerefnâme-i Şâhî* (XVI. yüzyıl), Salır Baba Gulaloğlu'nun *Oğuznâme* adıyla meşhur olan *Târih-i Salır Baba* (XVI. yüzyıl), Ebülgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* ve *Şecere-i Türk* (XVII. yüzyıl), Şakerim Kudayberdiev'in *Türk, Kırgız, Kazak Hem Hanlar Şeceresi* (XIX. yüzyıl), Münis ve Muhammed Rızâ Âğehî'nin *Firdevsü'l-ıkbâl* adlı eserlerinin tipolojik tahlilinden folklor için kalıp ifadelerden olay-kompozisyon yapısına, kahramanın biyografik tarihine (Oğuz'un doğması, ilk kahramanlığı, evlenmesi) kadar bütün olay örgüsünde folklor ruhunun (alp tiplemesi, at motifi, karanlık âleme seyahat gibi) hâkim olduğu anlaşılır. Oğuznâme'de Türkler'in yükselişi, devlet kurmak için mücadeleleri, dünya nizamını oluşturma çabaları tarihî bir gerçeklikle takdim edilir. Tarihî Oğuznâme'nin hem doğu hem batı varyantları daha çok şecere geleneği içinde korunduğundan onları tarihî-mitolojik şecere olarak da adlandırmak mümkündür. Hükümdarlar için yazılan bu tür Oğuznâmeler'de destan unsurları çokça korunsa da fonksiyon bakımından bunlar edebî-epik türlerden farklılık arzeder. Sözlü gelenekte yaşayan Oğuznâme destanları ile beraber yazılı epik âbidelerin V. yüzyıldan önce mevcut olduğu İbnü'd-Devâdârî'nin *Dürerü't-tî-cân ve ğureru tevârîhi'z-zamân* adlı